

Některé otázky sociální pedagogiky v teorii a praxi V. A. Suchomlinského

Tetjana Bednářová

„... Duchovní svět kolektivu a duchovní svět osobnosti se formuje díky vzájemnému ovlivňování. Člověk čerpá mnohé v kolektivu, ale i kolektiv nemůže existovat, nemají-li jeho členové mnohostranný a bohatý duchovní život.“

V. A. Suchomlinskij

V. A. Suchomlinskij celou svou pedagogickou činnost věnoval problémům výchovy a vzdělávání žáků na střední škole ve vsi Pavlyš (Kirovogradská oblast – Ukrajina), kterou řídil plných 23 let a z níž učinil svéráznou pedagogickou laboratoř. Zde se rodily nové zkušenosti a prověřovaly nové myšlenky.

Z pera Suchomlinského vzešlo kolem 40 knih, přes 700 odborných článků a 1200 drobných uměleckých děl – povídek a pohádek pro děti. Suchomlinského práce vycházely v Československu, Jugoslávii, Japonsku, Anglii, Kanadě, USA i v jiných zemích.

Suchomlinskij mistrně zobecňoval pedagogické zkušenosti jak vlastní, tak i předních pedagogů minulosti, hluboce postihoval dětskou psychiku, výborně znal národní pedagogické tradice a vyznačoval se jemnou intuící a tvůrčím přístupem k práci. To vše mu umožnilo vypracovat a předložit rozsáhlou soustavu metod a prostředků výchovy a vyučování, jež se ukázala neobyčejně plodnou při řešení nejrozmanitějších úkolů, které dnes vyvstávají ve školství.

Suchomlinskij se dokázal vypracovat z vesnického učitele na vědce světového jména.

Všichni, kdo znali Suchomlinského, obdivovali jeho svéráznost, pracovitost, obrovskou erudici, lidskost, nezištnost a výjimečnou paměť.

Jeho vliv na lidi, s nimiž se setkával a korespondoval, byl výjimečně silný. V pedagogickém muzeu – památníku V. A. Suchomlinského v Pavlyši je uloženo přes sedm tisíc dopisů, které psali lidé různých profesí a různého věku a na něž velký pedagog odpovídal, nacházejí se vždy vhodná povzbudivá slova a potřebné rady.

„Četl jsem knihy Suchomlinského a tady jsem nyní uviděl něco, co mě udivilo a ohromilo. A to mě naplňuje ještě větším nadšením.“ (Sandor Kamloši, docent pedagogického institutu, Maďarsko)

Suchomlinskij se často opíral o dílo Komenského, kterého považoval za

jednoho z největších humanistů. Jednu svou knihu o mravní výchově začíná slovy: „Pro otce pedagogiky Komenského byla výchova láskou k lidem.“ U Suchomlinského se setkáváme s řadou oblíbených výroků Komenského, jako například „škola – dílna opravdové lidskosti“, „škola – kovárna humanismu“ aj. V soukromé knihovně Suchomlinského nalézáme Komenského práce vydané nejen v sovětské epoše, ale i před revolucí. Například vydání Velké didaktiky z r. 1896 s paralelním textem latinským a ruským, ruský překlad Labyrintu světa a ráje srdce, vydaný r. 1896 v Nižním Novgorodě, a překlad Informatoria školy mateřské, vydaný tamtéž r. 1893.

Otázka výchovy žákovského kolektivu je pro Suchomlinského jedním z hlavních problémů; mu věnoval řadu svých prací, z nichž nejpodstatnější jsou tyto: Pavlyšská střední škola, Jak vychovávat opravdového člověka, Metodika výchovy kolektivu.

Duševní svět kolektivu a osobnosti se formuje za jejich vzájemného působení. V kolektivu člověk mnoho získává, ale kolektiv přestává existovat, jestliže lidé, kteří ho tvoří, nemají bohatý a mnohostranný duševní život. Za základ života kolektivu považoval Suchomlinskij péči člověka o člověka, odpovědnost člověka za člověka a odpovědnost člověka před kolektivem. Hovořil o tom, že péče o druhé je ohromnou silou, která děti sjednocuje a přitom zdůrazňoval, že bez této schopnosti nemůže být řeči o duchovním životě kolektivu a o bohatství vztahů v kolektivu. Aby to děti dokázaly, je tedy nutno vychovávat je v duchu dobroty a srdečnosti.

Hlavním cílem kolektivu je výchova osobnosti vysokých mravních hodnot. Správně se rozvíjející kolektiv vytváří pro formování osobnosti, pro zdokonalování jejich kvalit a pro rozvoj jejich schopností podmínky, má na zřeteli nejen potřeby a zájmy, ale i individuální zvláštnosti osobnosti. „Jsem hluboce přesvědčen, že cílem výchovy je člověk a kolektiv že je prostředkem k dosažení tohoto cíle,“ napsal Suchomlinskij v jednom svém článku (Suchomlinskij, 1970, s. 12).

Utváření žákovského kolektivu závisí na intelektuálním rozvoji žáků. Podle názoru Suchomlinského nemůže být skupina žáků, jejichž duševní život je chudý, opravdovým kolektivem. „Důležitou podmínkou výchovy žákovského kolektivu je neustálé umocňování intelektuálního bohatství. . . . Na tom, o čem žáci přemýšlejí, jaké zájmy je vzrušují, . . . jaké místo v životě kolektivu zaujímají vztahy, založené na intelektuálním styku – na tom všem závisí duch života ve škole a výchovná síla kolektivu“ (Suchomlinskij, 1976, s. 409). Učitelé pavlyšské školy proto seznamovali své žáky s nevyčerpatelnými zdroji myšlení, s prací, přírodou, mravní krásou lidského chování, s knihami a lidskou tvořivostí.

Suchomlinskij neustále varoval před tím, aby se z mnohotvárného života žákovského kolektivu nestal nekonečný řetěz různých zábavných akcí; v ta-

kovém případě by se duchovní svět jeho členů stal neobyčejně omezeným. „Radost z vítězství nad obtížemi spočívá právě v tom, že člověk udělal, a to nejednou, nikoli to, co se mu zachtělo, nýbrž to, co musel udělat. To je to nejdůležitější bohatství mládí. Podařilo-li se vám nadělit tímto bohatstvím své svěřence, můžete si být jisti, že se z nich stanou opravdoví občané.“ (Suchomlinskij, 1969)

Suchomlinskij by přesvědčen, že kolektiv může být družný, pevný a cílevědomý jedině tehdy, má-li vysokou citovou kulturu. Je nutné, aby dítě od raného věku cítilo obavy, bolest a neštěstí jiného člověka. Je-li dítě citlivé k neštěstí jiných, dokáže-li mít s nimi soucit, pak je schopno vnímat a přijímat slova, myšlenky a ponaučení. Žák emocionálně nevychovaný, s necitlivým srdcem je potencionální egoista. Tam, kde existuje emocionální nevědomost, tam nemůže existovat kolektiv. Vychovávat citění znamená vychovávat v dětech citlivý vztah k člověku.

Suchomlinskij přikládal velký význam duchovním závislostem v životě žákovského kolektivu, neboť považoval duchovní vzájemné vztahy za jednu ze zákonitostí jeho fungování. Proto varoval před jednostranným zveličováním organizačních prvků, které by se nikdy neměly stát základním znakem kolektivu.

Vyzvedl pedagogický význam náročnosti, kázně a sociální odpovědnosti jako nutných faktorů výchovy žákovy osobnosti v systému kolektivních vztahů. Snaha realizovat věc obecného významu objektivně vyžaduje odpovědnost členů kolektivu. Pro Suchomlinského byl základním principem, na němž se budují vztahy v kolektivu, princip odpovědné závislosti.

Na základě tohoto principu fungují orgány kolektivu jako zástupci a vytvářejí se neformální vztahy. Vzájemné vztahy založené na vzájemné závislosti a odpovědnosti, předpokládaly změnu postojů nejen u žáků, nýbrž také u jejich učitelů. Veškeré počínání dospělých ve vztahu ke školákům bylo všeobecně známo, což zesilovalo vzájemnou shodu počínání i míru sociální aktivity – jak učitelů, tak i žáků.

Pro stmelení žákovského kolektivu a pro seberealizaci osobnosti v kolektivu má velký význam nejen to, že si každý žák uvědomí svou odpovědnost před kamarády, ale i to, že se tu vytváří jednotné veřejné mínění a rozvíjí se kritika a sebekritika. Proto pedagogické vedení pavlyšské školy dbalo o to, aby se v žákovských kolektivech rozvíjelo veřejné mínění o problémech života třídy a školy a aby se tam pěstovala náročná soudružská kritika a sebekritika.

Na základě svých bohatých zkušeností Suchomlinskij tvrdil, že hned na počátku vytváření dětského kolektivu skýtá opora o malé spontánně vznikající skupiny možnost nejefektivnějšího přístupu k organizaci a rozvíjení

kolektivu a že někdy v náhodných, prozatímních skupinách získávají děti zkušenost kolektivních vztahů a třída na tom hodně vyhrává.

Zajímavý je Suchomlinského přístup k řešení otázky žákovských kolektivů skládajících se z dětí stejného i různého věku. Ve svých knihách Suchomlinskij zdůvodnil životaschopnost a účelnost kolektivů vytvořených ze žáků různého věku. Patří sem pracovní brigády a oddíly, předmětové, technické, zemědělské a vlastivědné kroužky i skupiny žáků ze stejného bydliště.

V jednom takovém kolektivu, jak zdůrazňoval Suchomlinskij „se uspokojují zájmy, vyplývající z intelektuálního rozvoje, v jiném zas žák rozvíjí své estetické sklony, ve třetím jej a kamarády pojí společenství tvůrčí práce, čtvrtý kolektiv si žáci vytvářejí při organizování svého volného času nebo v souvislosti se stejným bydlištěm. Jedny kolektivů tvoří žáci různých věkových kategorií, do jiných patří děti stejného věku.“ (Suchomlinskij, 1977, s. 30)

Suchomlinskij se zabýval i otázkou kolektivního soudu. Každý žák má své silné a slabé stránky, vyskytují se i děti obtížně vychovatelné. Existují některé „rány v duši člověka“, které nelze před kolektivem odhalovat, protože to působí bolest, neléčí, ale naopak bolest zvětšuje. Je nepřijatelné, aby se před kolektivem odhalovaly všechny slabé stránky dítěte. Dítě se kolektivu nesmí bát, naopak, má se radovat, že v něm kolektiv vidí dobrého kamaráda a má o něm dobré mínění. Předkládat kolektivu k posouzení nedostatky osobnosti můžeme pouze velmi citlivě a s nesmírným taktem. V knize Sto rad učitelů Suchomlinskij vyjmenoval případy, které za žádnou cenu nesmí být předmětem projednávání v kolektivu: odsouzeníhodné chování dítěte, jehož příčinou je zjevná nebo skrytá nenormální situace v rodině; chování nebo jednotlivé skutky, které objektivně vzato jsou protestem dítěte proti hrubosti či zvlí rodičů nebo někoho z dospělých, včetně učitelů; odsouzeníhodné skutky dětí (dospívající mládeže), které jsou následkem učitelovy chyby; odsouzeníhodné skutky, vyvolané tím, že se učitel dopustil neobjektivnosti v hodnocení žákových znalostí; zaostávání žáka v učení, je-li vyvoláno anomáliemi jeho rozumového vývoje nebo v tom případě, když přes projevovanou snahu není prostě schopen to či ono učivo zvládnout; špatný nesprávný skutek, jehož vysvětlení vyžaduje výpověď o hluboce osobních, přátelských vztazích dotyčného žáka s jeho vrstevníky či se starším nebo mladším přítelem; odsouzeníhodný skutek, jehož motivy souvisejí se zvláštními vztahy v rodině (Suchomlinskij, 1981, s. 254–256).

Pomocí kolektivu lze na žáka působit jedině s velkou citlivostí a taktem.

Suchomlinskij vypracoval důkladný systém individuální výchovy. Velmi důsledně se přitom opíral o myšlenku, že je nutno vytvořit takový systém výchovy v kolektivu, který by každému jednotlivci umožňoval uchovat si svou individualitu. Dítě, které ničím neprojevuje svou individualitu, o nic

nemá zájem, nikoho neznepokojuje a nikomu nepůsobí žádné starosti, je z výchovného hlediska dítětem velice obtížným. Je zapotřebí, aby „každý našel sám sebe, aby se projevil ve své oblíbené činnosti, aby si osvojil potřebné vědomosti a dovednosti, aby se stal mistrem. To je alfa a omega individuálního přístupu ve výchově osobnosti a kolektivu.“ (Suchomlinskij, 1974a, s. 370) Osobnost dítěte je třeba poznat. Napsal, že znát dítě je tím nejdůležitějším bodem, v němž se stýká pedagogická teorie s praxí a sbíhají se všechny nitky pedagogického vedení školních kolektivů.

Zápisky Suchomlinského, které si vedl po celý život, čítaly na 3 700 stran a každá z nich byla věnována žákům. V knize *Moje srdce patří dětem* věnoval Suchomlinskij několik stránek J. Korczakovi, jehož „neznásilňujte lidskou duši, citlivě přihlížejte k zákonům přirozeného vývoje každého dítěte, k jeho osobnosti, snahám a potřebám“ (Suchomlinskij, 1974b, s. 14) se pro něho stala pedagogickým krédem na celý život.

Je-li vychovatel a dokonce i kolektiv v případě problémového dítěte bezmocný, pak příčina nespočívá v tom, že by byl tento žák nenapravitelný, ale v tom, že sám výchovný proces se ubíral nesprávnou cestou. V takových případech se pak vychovatel snaží pouze odstraňovat chyby a zapomíná na to, že je nutné umět vidět, upevňovat a rozvíjet v dítěti to nejlepší, co v něm je, vyslovit mu důvěru a věřit v to, že dítě chce být vždy hodné. Suchomlinskij říkával, že budou-li učitelé dítěti neustále zdůrazňovat, že je budižkničemu, že z něho nikdy nic pořádného nebude, pak už Ivan nebude povinen chovat se sám k sobě kriticky a bude se muset jen bránit. „Jestliže dítě někdy nesplní vaše očekávání, může vás to udivit, rozčarovat, roztrpčit, pohoršit, pobouřit a nakonec můžete třeba vyletět z kůže, ale nikdy nesmíte přestat v dítě věřit.“ (Suchomlinskij, 1980, s. 5) Suchomlinskij usiloval o to, aby se v žákovském kolektivu vytvořily mezi dětmi hluboké lidské vztahy, aby se plně projevil jejich individuální tvůrčí schopnosti a mohla se všestranně seberealizovat osobnost každého jedince. cílem individuálního přístupu má podle něho být nejen předcházení neukázněnosti a neprospěchu žáků, ale především účinná pomoc každému žákovi v tom, aby projevil a rozvinul své dobré vlohy a sklony a stal se tak výraznější individualitou.

Zásadní poučky týkající se školního kolektivu, které V. A. Suchomlinskij vypracoval, nejsou však receptem pro každý případ a pro všechny časy. O tom psal sám ve stati *Pedagog – kolektiv – osobnost*: „Teorie zůstává zdrojem, který živí učitelovo umění, pouze do té doby, dokud žije ze zkušeností. A jestliže žije, znamená to, že se obohacuje, neboť život v ní vybrušuje nové hrany a odvrhuje vše zaostalé a přežitě. . . . Jestliže se teoretické poučky považují za něco věčně neměnného a hodícího se na všechny případy, pak dochází k jejich zaostávání. Teorie se stala dogmatem.“

Literatura

- SUCHOMLINSKIJ, V. A. *Radist podolannja trudnoščiv*. Kyjiv 1969.
- SUCHOMLINSKIJ, V. A. Pedagog – kolektiv – ličnost. *Literaturnaja gazeta* 28, 10, 1970.
- SUCHOMLINSKIJ, V. A. *Zrod občana*. Bratislava, 1974a.
- SUCHOMLINSKIJ, V. A. *Moje srdce patří deťom*. Bratislava, 1974b.
- SUCHOMLINSKIJ, V. A. *Vybrani tvory v 5-ty tomach*. Tom 1. Kyjiv, 1976.
- SUCHOMLINSKIJ, V. A. *Vybrani tvory v 5-ty tomach*. Tom 4. Kyjiv, 1977.
- SUCHOMLINSKIJ, V. A. *Verte v rebenka*. Centralnyj gosudarstvenyj archiv Kijev, f. 5097, op. 1, d. 309/9, 1980.
- SUCHOMLINSKIJ, V. A. *Sto sovetov učitelu*. Iževsk, 1981.